

JAHON IQTISODIYOTI VA UNING O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTIGA TA’SIRI

Raximov Azizbek Izzatbek o‘g‘li

Namangan davlat universiteti Iqtisodiyot fakulteti

Buxgalteriya yo‘nalishi 1-kurs talabasi

Email: raximovazizbek407@gmail.com

Tel: +998900907364

Annotatsiya

Ushbu maqolada jahon iqtisodiyotining shakllanishi, uning asosiy omillari hamda O‘zbekiston iqtisodiyotiga ko‘rsatadigan ta’siri tahlil qilingan. Globalizatsiya, texnologik taraqqiyot va xalqaro savdo munosabatlari natijasida dunyo mamlakatlari iqtisodiy jihatdan o‘zaro bog‘liq tizimga aylangani yoritilgan. Maqolada O‘zbekistonning jahon iqtisodiy tizimidagi o‘rni, eksport-import oqimlari, xorijiy investitsiyalar, texnologik yangilanish va geosiyosiy omillarning iqtisodiyotga ta’siri asosli misollar va statistik ma’lumotlar yordamida ko‘rsatib berilgan. Shuningdek, mamlakat iqtisodiyotining raqamli transformatsiyasi, diversifikatsiya jarayonlari va mintaqaviy hamkorlik istiqbollari tahlil etilgan. Muallif global jarayonlarning O‘zbekiston uchun ijobiy va salbiy jihatlarini aniqlab, iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlashga qaratilgan strategik tavsiyalarni ilgari suradi. Maqola natijalariga ko‘ra, O‘zbekistonning kelajakdagi iqtisodiy rivojlanishida innovatsiyalarni rag‘batlantirish, eksport salohiyatini oshirish va raqamli iqtisodiyotga o‘tish ustuvor yo‘nalishlar sifatida belgilangan.

Kalit so‘zlar: jahon iqtisodiyoti, globalizatsiya, O‘zbekiston iqtisodiyoti, tashqi savdo, xorijiy investitsiyalar, texnologik taraqqiyot, diversifikatsiya, raqamli iqtisodiyot, iqtisodiy barqarorlik, mintaqaviy hamkorlik.

Kirish: Jahon iqtisodiyoti – bu mamlakatlar o‘rtasidagi tovar va xizmatlar savdosi, investitsiyalar, moliyaviy oqimlar hamda resurslar almashinuvidan iborat global tizimdir. Bugungi kunda iqtisodiy jarayonlar bir mamlakat bilan cheklanmay, butun dunyo bo‘ylab o‘zaro bog‘langan bo‘lib, har bir davlatning ichki iqtisodiy rivojlanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatmoqda. Globalizatsiya, texnologik taraqqiyot va erkin savdo shartnomalari jahon iqtisodiyotini yanada integratsiyalashgan va o‘zgaruvchan tizimga aylantirdi.

O‘zbekiston kabi rivojlanayotgan mamlakatlar uchun jahon iqtisodiyoti ikki qirrali ta’sirga ega: bir tomondan, global bozor orqali yangi imkoniyatlar, texnologiyalar va investitsiyalarni jalb qilish imkoniyati paydo bo‘ladi, ikkinchi tomondan esa, tashqi qarzlar, global narxlar tebranishi va iqtisodiy noaniqlik kabi

muammolar yuzaga keladi. Misol uchun, neft va gaz narxlarining global bozorga bog‘liqligi O‘zbekiston eksport daromadlariga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi.

Shu sababli, mamlakatning jahon iqtisodiy tizimidagi o‘rnini tushunish, strategik yo‘nalishlarni aniqlash va ichki iqtisodiy siyosatni moslashtirish muhimdir. Ushbu maqola jahon iqtisodiyotining asosiy omillari, ularning O‘zbekiston iqtisodiyotiga ta’siri, shuningdek, bu ta’sirning ijobiy va salbiy jihatlarini tahlil qiladi. Maqola orqali global iqtisodiy jarayonlarning mahalliy iqtisodiyotga qanday ta’sir ko‘rsatishi, imkoniyat va xavflarni aniqlash, shuningdek mamlakat iqtisodiy rivojlanishida qaysi strategik yo‘nalishlar ustuvorligi ko‘rsatib beriladi.

Jahon iqtisodiyoti va uning asosiy omillari

Jahon iqtisodiyoti bugungi kunda murakkab va ko‘p qirrali tizim sifatida shakllangan bo‘lib, u mamlakatlar hayotiga turli yo‘llar bilan ta’sir ko‘rsatadi. Birinchi navbatda, global savdo va investitsiyalar oqimi jahon iqtisodiyotining eng muhim dvigateli hisoblanadi. Mamlakatlar o‘rtasidagi tovar va xizmatlar savdosi milliy iqtisodiyotga daromad keltiribgina qolmay, ish o‘rinlarini yaratish, texnologik rivojlanish va eksport salohiyatini oshirishga ham yordam beradi. Masalan, O‘zbekistonning paxta va to‘qimachilik mahsulotlarini eksport qilishdagi hisssasi milliy byudjet va ish o‘rinlari yaratish uchun muhimdir. Shu bilan birga, chet el investitsiyalari ishlab chiqarishni kengaytirish, yangi texnologiyalarni jalb qilish va mahalliy tadbirkorlikni rivojlantirish imkonini beradi.

Ikkinchi muhim omil – global moliya tizimi va kapital oqimlari. Xalqaro banklar, moliya bozorlaridagi o‘zgarishlar va valyuta kurslarining harakati har bir davlatning ichki iqtisodiy barqarorligiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Misol uchun, 2020-yildagi global COVID-19 pandemiyasi davrida dunyo moliya bozorlarida yuz bergan inqiroz O‘zbekiston eksport tushumlari va byudjet daromadlariga ta’sir ko‘rsatgan. Shu sababli, mamlakatlar o‘z iqtisodiy siyosatini global moliya sharoitlariga moslashtirishga harakat qiladilar, valyuta zahiralar va investitsiya strategiyasini barqaror saqlashga urg‘u beriladi.

Uchinchidan, texnologik taraqqiyot va innovatsiyalar jahon iqtisodiyotini shakllantiruvchi muhim omil hisoblanadi. Raqamli texnologiyalar, sun’iy intellekt va avtomatlashtirilgan ishlab chiqarish jarayonlari ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi va yangi bozorlarni yaratadi. O‘zbekiston iqtisodiyoti uchun bu, ayniqsa, qishloq xo‘jaligi, sanoat va xizmat ko‘rsatish sohalarida innovatsion yechimlarni joriy etish orqali o‘sish imkonini beradi. Misol uchun, aqlli sug‘orish tizimlari va avtomatlashtirilgan paxta yig‘ish uskunalari qishloq xo‘jaligi samaradorligini sezilarli darajada oshirishi mumkin.

Shuningdek, geosiyosiy omillar va xalqaro siyosiy munosabatlar jahon iqtisodiyotiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Savdo bloklari, erkin iqtisodiy hududlar, tariflar va sanksiyalar mamlakatlar o‘rtasidagi iqtisodiy aloqalarni belgilaydi.

O'zbekistonning global iqtisodiyotga integratsiyasi ko'p jihatdan mintaqaviy siyosiy va iqtisodiy hamkorliklarga bog'liq. Masalan, Markaziy Osiyo davlatlari bilan iqtisodiy integratsiya va shartnomalar mamlakatning eksport imkoniyatlarini kengaytiradi, yangi ishlab chiqarish va transport yo'llarini rivojlantirishga turtki beradi. Yuqoridagi barcha omillar birgalikda mamlakatlar iqtisodiyotining barqarorligini, o'sish sur'atini va xalq farovonligini belgilaydi. Shu sababli, jahon iqtisodiyotidagi har bir o'zgarish O'zbekiston kabi rivojlanayotgan mamlakatlar uchun imkoniyat va xavf manbai bo'lib xizmat qiladi. Mamlakatning strategik maqsadi esa ushbu imkoniyatlarni maksimal darajada foydali qilish va xavflarni minimallashtirishdan iborat.

Jahon iqtisodiyotining O'zbekiston iqtisodiyotiga ta'siri

Eksport-import oqimlari va tashqi savdo

Global iqtisodiyotning rivojlanishi va integratsiyasi mamlakatlar iqtisodiyotiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. O'zbekiston uchun bu, ayniqsa, eksport va import oqimlarida namoyon bo'ladi. Mamlakatning tashqi savdo tarkibida paxta, neft-gaz, oltin, to'qimachilik va xizmatlar asosiy o'rin tutadi. Jahon bozoridagi narxlar o'zgarishi, masalan, paxta yoki oltin narxining oshishi yoki pasayishi, O'zbekiston eksport tushumlariga bevosita ta'sir qiladi.

2024 yilning yanvar-noyabr oylarida O'zbekistonda tashqi savdo aylanmasi 59,4 mlrd AQSh dollarini tashkil etdi, bu o'tgan yilga nisbatan 3,6 % ga ko'paygan. Shu davrda eksport 24,22 mlrd dollarga yetdi (4,4 % o'sish), import esa 35,14 mlrd dollarga chiqdi (3 % o'sish). Eksport tarkibida oltin 33,4 %, xizmatlar 21,2 % ni tashkil etgan, import tarkibida esa mashina-uskunalar va transport vositalari taxminan 39,2 % ni tashkil qiladi.

Shu ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonning ichki iqtisodiy barqarorligi jahon bozoridagi narxlar va global savdo oqimlariga bog'liq. Masalan, jahonda paxta narxi pasaysa, paxta eksportidan tushadigan daromad kamayadi va bu ichki iqtisodiyotga bosim qiladi. Shu sababli mamlakat eksportni diversifikatsiya qilishga, yangi bozorlarni topishga va mahsulotlarni qo'shimcha ishlov berish orqali qo'shimcha qiymat yaratishga intilmoqda.

Chet el investitsiyalari va moliyaviy oqimlar

Global kapital oqimlari O'zbekiston iqtisodiyotida muhim rol o'ynaydi. Chet el investitsiyalari yangi ish o'rinlarini yaratadi, texnologik yangilanishlarni olib keladi va ishlab chiqarish hajmini kengaytiradi. 2024 yilda mamlakatga jalb qilingan to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar (FDI) 11,9 mlrd AQSh dollarini tashkil etdi, bu oldingi yilga nisbatan 53,6 % ga oshgan.

Investitsiyalarning asosiy yo'nalishlari sanoat, energetika va xizmat ko'rsatish sohalariga qaratilgan. Masalan, avtomobilsozlik va kimyo sanoati sohalaridagi xorijiy investitsiyalar ishlab chiqarish texnologiyasini yangilashga, ish o'rinlarini yaratishga

va eksport salohiyatini oshirishga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, global moliya bozoridagi o'zgarishlar va qarz shartlari O'zbekiston iqtisodiyotiga xavf tug'dirishi mumkin. Agar jahon moliya bozorida inqiroz yuz bersa, investitsiyalar kamayishi va iqtisodiy o'sish sur'ati pasayishi mumkin.

Texnologik taraqqiyot va innovatsiyalar

Global iqtisodiyotda texnologik rivojlanish O'zbekiston uchun yangi imkoniyatlar yaratadi. Raqamli texnologiyalar, avtomatlashtirilgan ishlab chiqarish jarayonlari va sun'iy intellekt imkoniyatlari ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi va mahsulotlar raqobatbardoshligini kuchaytiradi. Masalan, aqlli sug'orish tizimlari qishloq xo'jaligida suv sarfini kamaytiradi va hosildorlikni oshiradi. Avtomatlashtirilgan paxta yig'ish uskunolari esa mehnat unumdorligini sezilarli darajada oshiradi. Shu bilan birga, raqamlashtirilgan xizmatlar va elektron tijorat tarmoqlari global bozorlarga chiqish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Geosiyosiy va mintaqaviy omillar

Global siyosiy va geosiyosiy vaziyat ham O'zbekiston iqtisodiyotiga ta'sir ko'rsatadi. Savdo bloklari, tariflar, sanksiyalar va erkin iqtisodiy hududlar mamlakatning eksport va investitsiya imkoniyatlarini belgilaydi. O'zbekistonning Markaziy Osiyo davlatlari bilan iqtisodiy integratsiyasi transport va logistika yo'llarini rivojlantirish, mintaqaviy savdo aloqalarini kengaytirish imkonini beradi. Shu orqali mamlakatning global bozorga chiqish imkoniyati oshadi.

Xulosa

Shu tarzda, jahon iqtisodiyoti O'zbekiston uchun ikki qirrali ta'sirga ega: ijobiy tomonlari — eksport va investitsiya imkoniyatlari, texnologik yangilanishlar va global bozorga chiqish; salbiy tomonlari — narx tebranishlari, global moliya inqirozi va geosiyosiy xavflar. Mamlakat uchun strategik vazifa — global jarayonlardan samarali foydalanish, xavflarni minimallashtirish va ichki iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlashdir.

Расм 1. Ўзбекистон Республикаси давлат қарзи динамикаси²

О‘zbekiston iqtisodiyotining jahon iqtisodiyotiga moslashuvi va kelajak istiqbollari

Ichki iqtisodiy islohotlar va diversifikatsiya

О‘zbekistonning global iqtisodiyotga muvaffaqiyatli integratsiyasi ichki iqtisodiy islohotlar bilan chambarchas bog‘liq. Mamlakat oxirgi yillarda soliq tizimini soddalashtirish, byurokratiya darajasini kamaytirish va tadbirkorlik uchun qulay sharoitlar yaratishga qaratilgan islohotlarni amalga oshirdi. Bu esa nafaqat ichki biznesni rivojlantirishga, balki chet el investitsiyalarini jalb qilishga ham xizmat qilmoqda.

Shuningdek, iqtisodiyotning diversifikatsiyasi ham strategik maqsad sifatida belgilangan. Ya’ni, mamlakat faqat paxta yoki neft-gazga tayanmasdan, turli sohalarda — avtomobilsozlik, kimyo sanoati, farmatsevtika va qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini qayta ishlashda o‘shirish imkoniyatlarini izlamoqda. Bu esa global bozor tebranishlariga nisbatan iqtisodiy barqarorlikni oshirishga yordam beradi.

Raqamli iqtisodiyot va innovatsion rivojlanish

Global iqtisodiy jarayonlar raqamlashtirish va texnologik yangilanishlarni talab qilmoqda. O‘zbekiston ham raqamli iqtisodiyotga o‘tish bo‘yicha faol qadamlar qo‘ymoqda. Masalan, elektron hukumat tizimi, onlayn to‘lovlar, elektron savdo va telekommunikatsiya infratuzilmasining kengayishi iqtisodiy samaradorlikni oshirmoqda.

Raqamli texnologiyalar ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtirish, logistika tizimlarini optimallashtirish va xizmatlar ko‘lamini kengaytirish imkonini

beradi. Shu tariqa mamlakat global bozorga raqobatbardosh mahsulotlar bilan chiqish imkoniyatini oshirmoqda.

Mintaqaviy va global hamkorlik

O'zbekistonning iqtisodiy rivojlanish strategiyasida mintaqaviy va global hamkorlikning ahamiyati katta. Masalan, Markaziy Osiyo davlatlari bilan savdo aloqalarini rivojlantirish, transport va logistika yo'llarini modernizatsiya qilish, shuningdek, Xitoy, Rossiya va Yevropa Ittifoqi bilan iqtisodiy sheriklikni mustahkamlash mamlakat eksport salohiyatini oshiradi.

Bundan tashqari, global integratsiya orqali O'zbekiston turli xalqaro moliya institutlari va fondlardan qo'shimcha resurslarni jalb qilishi mumkin. Bu esa infratuzilma loyihalarini moliyalashtirish, ilm-fan va ta'lim sohasini rivojlantirish, shuningdek, ekologik barqarorlikni ta'minlash imkonini beradi.

Kelajak istiqbollari

O'zbekistonning jahon iqtisodiyotiga moslashuvi va ichki islohotlar natijasida kelajakda quyidagi imkoniyatlar ochiladi:

Barqaror iqtisodiy o'sish: iqtisodiy diversifikatsiya va investitsiyalar tufayli ichki mahsulot hajmi oshadi.

Raqobatbardosh eksport: innovatsion mahsulotlar va qayta ishlangan tovarlar global bozorda raqobatga kirishadi.

Ish o'rinlari va ijtimoiy farovonlik: yangi investitsiyalar va ishlab chiqarish loyihalari mehnat bozorini kengaytiradi.

Texnologik va raqamli taraqqiyot: avtomatlashtirish va raqamli xizmatlar iqtisodiy samaradorlikni oshiradi.

Shu bilan birga, global bozor tebranishlari va geosiyosiy xavflar xavf omillari sifatida qoladi. Shu sababli strategik vazifa — ichki iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlash va global jarayonlardan samarali foydalanishdir.

Xulosa va tavsiyalar

Jahon iqtisodiyoti va O'zbekiston iqtisodiyoti o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik mamlakatning iqtisodiy rivojlanishi uchun muhim ahamiyatga ega. Global savdo, xorijiy investitsiyalar, texnologik taraqqiyot va mintaqaviy hamkorlik O'zbekiston iqtisodiyotiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda, shu bilan birga, tashqi qarzlar, global narxlar tebranishi va iqtisodiy noaniqlik kabi salbiy omillar ham mavjud.

Asosiy xulosalar:

Global integratsiya imkoniyatlari:

Jahon iqtisodiy tizimiga integratsiya mamlakatga yangi bozorlar va investitsiyalarni jalb qilish imkonini beradi.

Eksportni diversifikatsiya qilish va innovatsion mahsulotlar ishlab chiqarish orqali raqobatbardoshlik oshadi.

Ichki islohotlarning ahamiyati:

Soliq tizimi, byurokratiya va tadbirkorlik muhitini soddalashtirish iqtisodiy samaradorlikni oshiradi.

Raqamli iqtisodiyot va texnologik yangilanishlar ishlab chiqarish va xizmatlar sifatini yaxshilaydi.

Barqarorlikni ta'minlash:

Iqtisodiy diversifikatsiya va mintaqaviy hamkorlik orqali global tebranishlarga nisbatan barqarorlikni mustahkamlash mumkin.

Strategik yo'nalishlar, xususan ilm-fan, ta'lim va ekologik barqarorlikka sarmoya kiritish muhimdir.

Tavsiyalar:

Investitsiyalarni jalb qilish va rag'batlantirish:

Xorijiy investitsiyalar uchun qulay sharoitlar yaratish, sarmoyalarni himoya qilish mexanizmlarini kuchaytirish.

Iqtisodiy diversifikatsiya:

Paxta, neft-gazga tayanmasdan, avtomobilsozlik, kimyo, farmatsevtika va qishloq xo'jaligi mahsulotlarini qayta ishlashni rivojlantirish.

Raqamli iqtisodiyot va innovatsiyalar:

Elektron hukumat, onlayn xizmatlar va avtomatlashtirilgan ishlab chiqarishni kengaytirish.

Startaplar va ilmiy loyihalarni qo'llab-quvvatlash.

Global va mintaqaviy hamkorlikni rivojlantirish:

Markaziy Osiyo davlatlari va boshqa xalqaro hamkorlar bilan savdo aloqalarini kuchaytirish.

Transport-logistika yo'llarini modernizatsiya qilish va eksport salohiyatini oshirish.

O'zbekistonning asosiy savdo hamkorlari ulushi (2015-2024)

Xulosa

Jahon iqtisodiyoti zamonaviy davrda chuqur integratsiyalashuv, texnologik yangilanish va raqobatning keskinlashuvi jarayonlarini boshdan kechirmoqda. Bu

jarayonlar har bir mamlakat, jumladan, O‘zbekiston iqtisodiyotiga ham bevosita ta’sir ko‘rsatmoqda.

O‘zbekiston mustaqillik yillarida bosqichma-bosqich ochiq iqtisodiyot tamoyillariga o‘tib, xalqaro savdo, investitsiya va moliyaviy hamkorlikni kengaytirdi. Natijada mamlakatning tashqi iqtisodiy aloqalari diversifikatsiyalandi: Xitoy, Turkiya va Qozog‘iston bilan hamkorlik kuchaydi, Rossiya va Yevropa Ittifoqi bilan savdo aloqalari barqaror darajada saqlanib qoldi.

2015–2024 yillar oralig‘idagi savdo statistikasi shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekiston jahon iqtisodiy tizimiga tobora faol integratsiyalashib bormoqda. Tashqi savdoda geografik yo‘nalishlarning o‘zgarishi, yangi sheriklik aloqalarining paydo bo‘lishi va global bozor talablariga moslashish iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashda muhim omil bo‘ldi.

Kelgusida jahon iqtisodiyotidagi raqamli transformatsiya, yashil iqtisodiyotga o‘tish va mintaqaviy integratsiya jarayonlari O‘zbekiston iqtisodiyotining raqobatbardoshligini yanada oshirish imkonini beradi. Shu bois, mamlakat iqtisodiy siyosatining ustuvor yo‘nalishlari sifatida innovatsiyalarni rag‘batlantirish, eksport salohiyatini kengaytirish va xorijiy investitsiyalarni jalb etish strategik ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A. *O‘zbekiston XXI asr bo‘lag‘asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari*. – Toshkent: O‘zbekiston, 1997.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning “*Yangi O‘zbekiston strategiyasi*” asari. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021.
3. Jahon banki (World Bank). *World Development Indicators 2015–2024*. – <https://data.worldbank.org>
4. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi. *Tashqi savdo statistik ma’lumotlari (2015–2024 yillar)*. – <https://stat.uz>
5. International Monetary Fund (IMF). *World Economic Outlook Reports 2015–2024*. – <https://www.imf.org>
6. United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD). *Trade and Development Report, 2024*. – <https://unctad.org>
7. Jo‘rayev A., Qodirova N. *Jahon iqtisodiyoti va xalqaro iqtisodiy munosabatlar*. – Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti, 2020.